

Aniszi Kálmán

Visszapillantó

A színház – világi szónok

„A Szín Játszó sokkal fontosabb ember a Köz társaságban, mint amilyenek sokan képzelik. Az ő kezében vannak a lélek munkáját ébresztő szerek, melyeket sem a Törvény, sem a Király tekintete mozgásba nem hozhat.”

Kotsi Patkó János (1763–1842)

A színpad a felvilágosodás korában világi szónokká és szónoki emelvénnyé lett, és gyakorlatilag lemondott a művészet kanti „érdeknélküliségéről”. Ennek az időszaknak az uralkodó eszmeáramlata a drámai alkotások hőseit leszállította arról az eleven élet fölé emelt hamis piedesztálról, amelyre az abszolút monarchia udvari művészete helyezte őket (*Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében*. Bp., 1963).

Diderot lángelméjének köszönhetően ez a kor a művésztől a valós, nem pedig a megszépített élet ábrázolását várta el. A kor írói felfedezték, hogy a művészi igazság eszméje és a szociális igazságosság eszménye között megfelelés van, és hogy a művészi igazság értékes fegyver lehet az ideálokért vívott küzdelmekben (Arnold Hauser: *A művészt és az irodalom társadalomtörténete*, II. Bp., 1969).

A mi színházi kultúránk ugyancsak elmaradt a Nyugaté mögött, aminek több oka is volt, legfontosabb mégis az a körülmény, hogy Magyarországon (közelebbről Erdélyben) abban az időben még hiányzott a városi polgárság, a nemesség életformája pedig nem kedvezett a színháznak.

Súlyosbította a helyzetet, hogy a közműveltséget meghatározó egyház minden világi színjátzó törekvést elfojtott, mivel esküdt ellensége volt a „komédiázásnak”.

Ezért a magyar színészet megteremtőinek és népszerűsítőinek meg kellett küzdeniük a szigorúan vallásos uralkodó állásponttal és a társadalmi közfel-fogás ellenérzéseivel.

Míg a régi erkölcsök védelmezői azt hirdették, hogy a színészet a ledér élet melegágya, s a magyar ember nem született komédiásnak, a haladás barátai

ANISZI KÁLMÁN (1939) író, publicista, ny. egyetemi oktató. Bihar megyében, Magyarkakucson született. 1985–90 között a *Korunk* folyóirat szerkesztője. 1990 óta él Magyarországon, 2000-től a folyóirat megszűnéséig a *Kapu* főmunkatársa volt. Legutóbbi kötete: *Árral szemben* (tanulmányok, 2020).

azzal érveltek, hogy a magyar színpad hasznára lesz a magyar nyelvnek és a nemzeti érzés erősödésének, egészében pedig a nemzeti művelődés terjedésének. A magyar nemzeti színpad felállítására irányuló irodalmi mozgalom Mária Terézia uralkodásának vége felé indult meg.

A 17. századi Erdélyben a dráma iskoladráma formájában élt a nagyenyedi, kolozsvári, marosvásárhelyi kollégiumokban, Csíksomlyón és másutt. A kolozsvári Unitárius Kollégiumban 1626-tól, a gyulafehérvári Református Kollégiumban 1637-től tudunk sűrű egymásutánban egymást követő előadásokról, de gazdag adatok maradtak fenn a nagyvárad, az enyedi, a vásárhelyi és más iskolákból is (Alszegehy Zsolt: *Magyar drámái emlékek a középkortól Bessenyeiig*, IX. Bp., 1914).

Erdélyben valósággal divatozott a protestáns tanulók iskolai és vándorszíni-játszása a 18. század második felében, különösen annak vége felé. A bécsi Magyar Kurír egyik száma ekként tudósítja olvasóit: „Maros-Vásárhelyen ismét játszodni kezdett az ifjúság, és úgy értettem, hogy az idei Kollegyomi esztendő végén a nagy emlékezetű Professzor Kovásznai Úr halála után megszöllallott s egynéhány esztendei hallgatását félbe szakította. Tordán, Déván nem ujságok a magyar víg és szomorú játékok, melyeknek szerzői N. Enyedi Ifjak. Eljátzódói pedig azokban a városokban született s nyaralni hazament Tanulók. N. Enyeden, nem hazudok, ha azt mondom, hogy 15 esztendőktől fogva minden Kollegyomi esztendők egy Theatrális Játékkal rekesztetnek bé.” A levélíró szinte nem is tudja leírni „milyen sokat használt ez az eszköz az enyedi bárdolatlan népnek pallérozására: ez az érzés nélkül való sokaság már kezd érezni” (*Magyar Kurír*, 1792).

Alszegehy Zsolt kutatásaiból tudjuk, hogy a ferencrendi szerzetesek a 13. században telepedtek le Csíksomlyón. A lelkészkedés mellett tanítással is foglalkoztak. Elemi iskolájukat a 17. század közepe táján fejlesztették középiskolává (*Csíksomlyói iskoladrámák*. Bp., 1913).

A jezsuiták azonban nem nézték jó szemmel a ferencesek tanítói működését, és 1726-ban a főkormányszéknél be is vádolták őket azzal, hogy „készültségük s tanítási módjuk” nem megfelelő. A zaklatások ellenére a ferencrendiek tanításban derekasan megállták a helyüket. Tanítási rendszerük lényegében olyan volt, mint a többi tanító rendké. Nevelési rendszerükben náluk is fontos szerepet játszottak a színlelőadások. A szerzetes tanárok voltak a színdarabok szerzői is. Néhány cím a sok közül: *Miscordia et justitia dei*, *Heraklius*, *S. Exaltatio S. Crucis*, *Zápolya János és Babek Imre*, *Rusticus imperans*. Ezeket a darabokat 1773–1780 között adták elő.

Apor Péter *Metamorphosis Transsylvaniae* című művében azt írja, hogy a csíksomlyói diákok által bemutatott darabok között a bibliai-vallásos jellegűek mellett voltak olyan világi témájú darabok is, amelyek jellembeli fogyatékoságokat, illetve a vagyoni egyenlőtlenségből eredő szociális igazságtalanság kérdéseit feszegették. Ilyen témák voltak Apor szerint: Jézus Krisztus és apostolai, a királylyá tett részeg kovács, a részeges asszony, a dölyfös főúr, a gazdagok asztalánál

éhen haló koldus, a kereszjtét hordozó Jézus, a fia halálát sirató Mária. Elrettentő céllal megengedték az erkölcstelen, bűnös cselekedetek ábrázolását is („nem azért, hogy szeresd, hanem hogy megutáld a bűnt” (Alszeghy Zsolt: *Csíksomlyói iskoladrámák...*)).

Csíksomlyón nemcsak vallási ünnepeken, hanem más alkalmakkor is rendeztek műsorokat. Az előadások nyelve előbb a latin volt, de a 18. század folyamán fokozatosan túlsúlyba kerültek a magyar nyelvű bemutatók. Erre vall az is, hogy a hallgatóság zöme a köznép köréből került ki. A diákok nemcsak az intézet székhelyén tartottak előadásokat, hanem a közelebb fekvő községekben is, de csak a II. József trónra lépésétől számított egy évtizedig, mert a császár a szerzetesrendek feloszlatására hozott intézkedésével az előadások tartásának is végét vetett.

Tehát a Nagyenyedi Református Kollégium, általában a protestáns deákok mellé felsorakoztak a csíksomlyóiak is. Nem elképzelhetetlen, hogy a tanulókon kívül – példájukon felbuzdulva – néhol a falusi ifjúság is tartott bemutatókat.

A 17. század harmincas éveig a színre vitt darabok nyelve csaknem mindig a latin volt, a hősokeket mindig a keresztyén/keresztyén erkölcsiség erényei tüntetik ki. Lassanként az erkölcs, a moralitás szempontja minden más szempont fölé kerekedik. A tárgy kiválasztása is – a vallás univerzumából a profán világ felé tartva – ugyanerre a mozzanatra vezethető vissza. Az az igény, hogy közvetlenebbül és minél erőteljesebben hassanak az iskolán kívül álló, de az iskolai színelőadásokat érdeklődéssel látogató közönségre, előtérbe hozta a nemzeti nyelv kérdését. Akárcsak külföldön, az arány nálunk is fokozatosan az anyanyelv javára dőlt el.

Az erények között, amelyeket a tragédiák hőseiben kidomborítanak, hosszú ideig a vallásosság (a mártírium, az ima csodatévő ereje, a hit elárulásának büntetése, a gonosztevők bűnhődése...) az uralkodó; idővel ezek mellett az erények mellett egyre nagyobb szerepet kapnak más erények is, mint például a barátság és a hazaszeretet.

Az iskolai színjátszás nemcsak a tanuló ifjúságra volt nevelő hatással, kiterjedt a nagyközönségre is. „Abban a korban, amikor népünk szellemi táplálék szempontjából a kalendáriumok és érzelmes románok gyarló termésére volt utalva, az iskolai előadások kétségtelenül magasabb színvonalon álló, nyelvben és szellemben egyaránt értékesebb termékeket nyújtottak közönségünknek; sőt azáltal, hogy a közönség minden körének hozzáférhetőek voltak, kulturális hatásuk a nyomtatott betűnél szélesebb körre is kiterjedt” (Alszeghy Zsolt: *Magyar drámai emlékek*. Bp., 1914).

Ezeknek a daraboknak kifejezett erkölcsnemesítő hatásuk volt. Másrészt a nemzeti ébresztés érdekében kifejtett hatásuk, no meg a divat túlkapásainak feddése és az idegenmajmolás kipellengérezése okán a magyar nemzet kulturális történetében is megvan a maguk jelentősége. „De hatottak a magyar nyelv fejlődésére is...; művelőik közül nem egy ott szerepel a nyelvújítás harcosainak sorában is.” (I. m.)

A nyugati drámairodalom más utat járt be, mint a magyar. Ott a középkori liturgikus, illetve misztériumdrámákon át vezetett a fejlődés útja az újkori világi dráma felé. A mi újkori színjátszásunk viszont az iskolai színjátszás gazdag hagyományaiból nőtt ki.

Ezen az úton haladva jutunk el a magyar, közelebről az erdélyi (kolozsvári) színjátszás hőskoráig, melyre az a feladat hárult, hogy sajátos eszközeivel szolgálja az anyanyelvű műveltséget és a polgári átalakulást.

Az első kolozsvári színtársulat, az *Erdélyi Nemes Magyar Jádzó Társaság* mások mellett Aranka György ügybuzgalmának, idősebb Wesselényi Miklós és Bánffy György pártfogásának köszönhetően kezdhette meg előadásait 1792. december 17-én a Rhédey-házban a *Titkos ellenkezés vagy Köleséri* című darabbal.

Aranka már az 1791-es országgyűlésen felvetette egy állandó színház létesítésének gondolatát azzal az indoklással, hogy a színjátszás hatékonyan hozzájárul az anyanyelv műveléséhez: „Egy magyar jádzó színnek fel-állítását talám leg-előbb kell vala tennem azok között az eszközök között, mellyek Anyai Nyelvünk gyarapítására és a közönségesíttésére szolgálnak. Bizonyos, hogy a leg-főbb eszköz. És azért a Társaságnak egy különös Tárgya, a hetedik tárgy. Mellynek végbe-vitele úgy-mint egy jádzó Színnek közönséges ki-nyitása jól-lehet most elsőbe egyenesen e Társaság foglalatosságának tárgya nem lehet-is, kötelessége léssen mindazáltal ezt szem elől el nem vetni, hanem az arra hajlandó személyeket fel-ébreszteni és az igyekezőknek minden módokkal, munkálkodással is segítségével lenni” (Aranka György: *Egy Erdélyi Magyar Nylevőművelő Társaság fel-állításáról való rajzolat, a haza felséges rendeihez. Újabb elmélkedés.* Kolozsvár, 1791).

Aranka és a társaság tagjai a kolozsvári színészet lelkes támogatói voltak. Darabokat fordítottak a színház számára (Aranka az első Shakespeare fordítónk), minden lehetséges eszközzel harcoltak a hűbéri társadalomnak a színészettel szembeni közönye, a megrögzöttség és az egyház elfogultsága ellen. A maradi szemlélet a színházban a feslettség iskoláját látta, a régi erkölcsök védelmezői pedig a színészetet a ledér élet melegágyának tekintették. Általánosan elterjedt előítélet volt, hogy a magyartól idegen a „komédiázás”, vagyis a színészet. Az ellentábor viszont azzal érvelt, egyébként nagyon helyesen, hogy a színjátszás hasznára lesz a magyar nyelvnek, és az anyanyelvű műveltség terjedését szolgálja (Pintér Jenő: *Magyar irodalomtörténete, IV. Bp., 1931*). Különösen Aranka volt mélységesen meggyőződve erről.

Kolozsváron Fejér János vette kézbe két testvérével, Fejér Istvánnal és Fejér Rozáliával a szervezés munkáját. A székely eredetű család Torda megyéből származott át Kolozsvárra. Fejér János a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte tanulmányait, s mikor az erdélyi hazafias közvélemény színészet után áhítozott, elment a Nagyenyedi Református Kollégiumba színjátszásra alkalmas diákokért. Így verődtek össze az úttörő erdélyi színészek, vezetőjük Fejér János volt, legjobb két színészük Kótsi Patkó János és Jancsó Pál. Kótsi Patkó János igazgatója is lett (1794–1808) a társulatnak később (Pintér Jenő: *Magyar irodalomtörténete, 4. Bp., 1931*).

Sok okos érvelés nyomán az 1795-ös erdélyi országgyűlés megemeli az anyagi támogatást a színháznak azzal az indoklással, hogy „a színjáték a nyelvet műveli és pallérozza, a nyelv pedig a nemzet tökéletes fennállásának bizonyítéka”.

Közadakozásból az első magyar állandó színház alapkövét 1804-ben teszik le, de az építkezést a napóleoni háborúk félbeszakítják, és a Farkas-utcai kőszínház csak 1821 márciusában nyitja meg kapuit (Salamon Sándor: *A világosság százada*. Sepsiszentgyörgy, 1947).

Aranka és a védnök id. Wesselényi Miklós mellett Döbrentei Gábornak (1785–1851) is szívügye volt a színház. Tökéletesen tisztában volt azzal, hogy a színjátszásnak milyen nagy jelentősége van az anyanyelvű szellemi művelődés előmozdításában.

Annál keserűbb volt később az „alapkő letétele után tíz évvel végre fedél alá került színház bedeszkázott” ablakait látni.

A társulat 1806-ban Wesselényi támogatásával Nagyváradra, Debrecenbe készült körútra, de a turné végzetes volt a társulat számára: útközben feloszlott és tagjai szétszéledtek. A hősi korszak ezzel lezárult, a kibontakozást a 19. század hozta meg.

Keserűségében Döbrentei ki is fakadt néha társaságban és barátaihoz írogatott leveleiben „az előkelők ellen, kiknek áldozatkészsége a nem magyart pártolja”. Neki is, több barátjának is fiókban feküdt egy-egy fordított darabja, s úgy tűnt, hiába porosodnak.

Az 1791-es felbuzdulás, mely a színház megteremtésének csíráját elvetette, idővel a színműírásban is fellendülést hozott. Ez időből valók: Wesselényi Mária (1748–1785) fordítása, Soós Márton, Szalkay Antal, Seelmann Károly s a színművész András Elek buzgólkodása fordításokkal s eredeti darabok kísérleteivel.

Ezekben az években Döbrentei lelkesített, szervezett a leginkább. Rávette főúri barátait, hogy pénzjutalom kitűzésével segítsék színműirodalmunk fejlődését. 1814. június 3-ai levelében így számol be erről Kazinczynak: „Az egész plánom így leve. Én a múlt télen (1813) az itt lévő Német theátrumban lévén gróf Kendeffy logéjában, báró Bánffy Lacival beszélgeténk a magyar theátrális fordításokról. Segíteni kell a Magyarokat, mondám a két ifjúnak. Én jó szívvel fizetek, szólla Kendeffy, a fordítónak. De nem úgy, felelék, álljanak társaságba, tegyenek fel egy jó eredeti darabra jutalmat! Mind a kettő egyszerre kész vala elfogadni mondásomat. Másnap Wesselényi Miklós hozzám jövéen, elbeszélém neki s ő lángolva fogadta, s magára vállalta a jutalom egybegyűjtését. Aznap este nálam Kendeffy 20 forintokat ajánla.”

Döbrentei Gábor, aki nagyon is jól látta a színházra háruló feladatokat, az Erdélyi Múzeum első számában *Eredetiség és jutalomtétel* címmel pályázatot hirdetett eredeti színművek írására. A pályázatot meghirdető cikkben a következőket írta: „Maradjanak meg ezután is közöttünk a fordításbeli igyekezetek, s fordíttassanak le a régi s új világnak minden nevezetesebb munkáji, fogjanak ezekhez a legjobb fők is, mert éppen tőlük lehet jót várni, ők értik egészen a mun-

kát, de eljött az idő, melyben az eredeti dolgozáshoz is jobban hozzá kell kezdeni s többen. Egyedül az eredeti jó munka a Nemzetnek tulajdon birtoka, az ad a nyelvnek tekintetet... Csak a jó eredeti munkák tarthatják fenn a nyelvünket a maga kívánt virágában, azok terjeszthetik, mert a kik eredeti nyelven a munkát már olvasták vagy olvashatják, nem igen fogják forgatni a fordítást...”

Döbrentein kívül mások nemigen bíznak a vállalkozás sikerében. Kölcsey, akit Döbrentei szintén felkért a versenyben való részvételre, elképedve kiált föl az 1814. március 22-én Döbrenteihez írt levelében:

„A szomorújáték!?!...”

Hogyan jöhetsz azon gondolatra, velem valami olyant próbáltatni. Én nagyon lyricus vagyok s Múzsám nem eléggé találós; s egy tragédiát vihetnék ki? Sumite materiam viribus aequam, úgymond Horátz, s ezen okos embernek sehol sem volt inkább igaza, mint mikor ezt mondá. S aztán – ki fogná megítélni? Gábor, Gábor! Bámulom a tüzet, mely a literatúráért benned ég. De nem hiszem, hogy Erdélyben nagyobb divatban volna az aesthetikának stúdiuma, mint itten, minálunk. Curiositásból várom a levelet, melyet afelől írsz; de ha ellened mondtam, látni fogod, hogy igazam van. [...] Miért dolgozunk? A magyar színjátékszói társaságokért? Képzelmel-e nyomorultabbat, szánásra méltóbbat, mint azok? Kontárok a játszók, s azok az írók is, s így maradnak, ha nagyon nem csalódom, míg egy szerencsés, nem remélt epocha fel nem tűnik. Óhajtom, hogy ne legyen magyar theátrum, ha más formán nem lehet: Pesten a német mellett nem egyéb nevelésnél; itt, ezen kisebb városokon pedig, azon pusztítást teszi a publicumban, melyet az ostobául vezetett érzélgősség tenni képes.”

Döbrentei a versenyre beküldendő darabok elé két alapvető követelményt állított: először, hogy tárgyakat a történelemből merítsék, másodsor, hogy nyelvezetük „választékos, szépzenéjű” legyen. Az első követelmény a múlt, a történelem iránti megnőtt érdeklődésről, a második, vagyis a stiláris jellegű elvárás az igényesség megnövekedéséről tanúskodott.

A pályázatra Bolyai Farkas is beküldött három darabot, de egyik sem nyerte meg a bírák tetszését. Brassai Sámuel a Bolyai Farkas felett tartott emlékbeszédében említést is tett arról, hogy a megboldogultnak *Mohamed vagy a virtus győzedelme a szerelmen* című darabját méltánytalanul mellőzték.

A bírák – máig érthetetlen módon – elsiklottak Katona József *Bánk Bánja* felett is (Bodor A.: *Döbrentei Gábor erdélyi szereplése*. Bp., 1906).

Hogy mit jelentett a kolozsváriaknak évszázadokon át a színház és a színjátszás, kitűnően érzékelteti Szabó Dezső, felidézve személyes élményét, ami a Farkas utcai Református Kollégiumba való beíratásakor érte: „Kézen fogva, hallgatagon mentünk az új harcok színtere felé. Anyám mély titkú arcán árnyék és mosolygás, büszkeség és sajátos eltűnődés volt. [...] Mikor leértünk a Fő térre, anyám az ő szokott széles kézlendítésével nyitott kaput a lelkén: – Ez a világ legszebb tere, fiacskám. Kolozsvár a világ legszebb városa. Majd, ha felnősz, rajkóm, akármerre jársz, ne felejtse, hogy kolozsvári vagy. Itt szebben beszélnek a magyar nyelvet, mint máshol. Ne hozz szégyent Kolozsvárra, gyermekem.

Átmentünk a Tanácsház átjáró udvarán, beértünk a mindkét oldalán gesztenyefákkal szegélyezett kis utcába, mely a régi Nemzeti Színház és az egyetem régi épülete közt volt. Anyám mély, sötét szemei új fénnel sugároztak, fájdalom, szép széles ajakára kilendült a szárnyait bontó lélek pátosza:

– Ez a magyar nyelv legrégebbi temploma, Dezső, a Nemzeti Színház, Magyarország legelső állandó színháza. Mi már akkor állandó templomot tudtunk állítani a magyar nyelvnek, mikor a fővárosban és máshol még mindig a borzasztó német nyelvvel gyötörték a szegény magyarok füleit. Látod, fiacskám, hősiességek és nők szüntelen serege, vállalva a nyomorúságot, az éhséget, még szüleiük átkát is, jött ide, hogy holtig hű szolgálói legyenek a magyar nyelvnek, a magyar művészetnek. És mi, kolozsváriak, méltók tudtunk mindig lenni ezekhez a hőshöz és szentekhez. Mi befogadtuk őket magunk közé, szerettük és tiszteltük őket. Nincs olyan egyszerű ember Kolozsvárt, aki ne hozna szívesen áldozatot ennek a Színháznak. Ugye, rajkó, mindig fogod szeretni Kolozsvárt, és szeretni fogod ezt a színházat?” (Szabó Dezső: *Életeim*, I. 1. Buk., 1982, Kriterion, 113).

Említsük meg azt is, hogy Köteles Sámuel filozófiai mélységgel ragadta meg és összegezte a színház és a színjátszás erkölcsnemesítő funkcióját, erejét: „A bölcsen rendelt és intézett Játszó Színek sokat tehetnek az erkölcsöknek nemesítésére és pallérozására, az ízlésnek tisztázására, az érzéseknek szelidülésére, az igazságnak és a józan princípiumoknak terjesztésére, a babonáságnak és a visszaéléseknek formáltatására és kimíveltetésére.

A Játék Színek tehát az igazság oskolái. Soholt se lehet az igazságot nyomóssalban eléadni, mint a Játék Színen. Itt mindenféle ember igazat hall.

A virtusnak és véteknek tükörei. A virtust a maga szépségében, a vétket a maga utálatosságában itt szemmel lehet látni.

A virtusnak oskolái. A virtusnak és nemes cselekedeteknek példái észrevehetetlenül beszívárognak a szívbe és azt formálják. A virtussal az emberek megismerkednek és azt megszerettetik: a vétket pedig és annak következményeit látván, attól elbizonyodnak.

Az emberi esztelenségnek, a balvélekedéseknek, babonáságnak, vak buzgólkodásnak, a visszaéléseknek, egyszóval: a véteknek ostorai.

De az egy virtuson kívül minden dolognak jó és rossz oldala van a világon; következésképpen a Játék Színek is. A gondolatlanul és nem elég okosság, vigyázással, illendőséggel és szemérmességgel írt drámák vagy teatrumi darabok eltemetik néha a jó erkölcsöket. Sok ártatlan szív, mely a vétekkel addig nem volt esmeretes, megismerkedik azzal.

Hogy tehát a Játék Színek a célnak megfeleljenek, szükséges: hogy a teatrumi darabok a jó erkölcsöket és a szemérmességet s illendőséget ne sértsék; hamis princípiumokat, babonáságot és balvélekedéseket ne terjesszenek; a kifejezések és szólások formái azokban nemes célt áruljanak el, nem pedig léhaságot és fattyú ízlést.

A játszó személyek legyenek fedhetetlen erkölcsűek és tiszta életűek. Botránkoztatás és ellenkezés, midőn a virtust egy olyan személy prédikálja, mely

a közönséges tudás szerint feslett életű személy. Így sok emberek azt gondolják, hogy a virtusnak prédikálása szemfényvesztés.

Nem a vétek, hanem a virtus győzedelmeskedjék. Különben a gyengébb értelműek azt gondolhatnák, hogy ha a vétek szerencsét hajt, az éppen azért követésre is méltó...

Ami a másikat illeti: annak nagy befolyása vagy az érzések nemesítésére és az indulatoknak formálásába. Azok a szelíd és nemes érzések, melyek a szívből által vannak téve az áriába, vissza folynak ismét a szívbe, és abban hasonló érzéseket ébresztenek fel. A musika emeli a gondolatokat is, még pedig abban a mértékben, mely mértékben a szerzőnek gondolattya magos volt és nemes az érzése..." (Köteles Sámuel: *Erkölcsei antropológia*. Marosvásárhely, 1817).

Általános érvénnyel megállapítható, hogy a színház a felvilágosodás korában a nemesi ellenállás hazafias küzdelmeinek volt egyik eszköze és függvénye is. Rendkívül szűkös lehetőségek mellett igyekezett a magyar nyelv ügyét szolgálni, és a polgári irányú átalakulást előmozdítani.

Az anyanyelv szolgálata akkor Erdélyben hangsúlyozottan politikai és erkölcsi tartalmú tett volt az erőszakos németesítéssel szemben. A történelmi témák és jeles férfiak ábrázolásával Thália nagyérdemű szolgálói zsarnokellenes magatartásra buzdítottak, és a hazafias érzelmeket élesztgették és tartották ébren.

Befejezésül szóljunk néhány szót a bölcsőhelyről:

Kolozsváron az egykori Belszéna utca, nekünk, mai magyaroknak Jókai utca (a román hatalom néhány évtizede önkényesen Napoca utcára keresztelte át) befut a Fő térre. Ez az utca a 15. század óta létezik. A saroképület első ismert tulajdonosa 1557-ben a kolozsvári főbíró, Baráth István volt, Dávid Ferenc (1510–1579) unitárius püspök, a magyar reformátor apósa!

A borosjenői Székely László fejedelmi tanácsstag 1676-ban feleségül veszi Preda Bulcescu havasalföldi bojár és Szalánczi Anna lányát, Sárát. Sára asszony férje halála után, 1698-ban a házat átépíti, emeletet húz rá. Ezt egy emléktáblával az utókorral is közli: *Bulcesdi Sára építtette, 1698*. Címere a ház utca felőli főbejárata fölé került.

Utána egymást követően sok tulajdonosa volt a háznak, aminek itt nincs jelentősége. Annak viszont igen, hogy az 1760-as évek elején az épületet Rhédey János altábornagy vette meg. A Rhédey grófok építtették, szépíttették a házat palotává. Azóta lett ennek a háznak a neve: Rhédey-palota.

Jegyezzük meg, mert nem mindennapi tény, hogy Anglia uralkodójának, II. Erzsébet királynőnek ebben a családban született az üknagyanyja, Rhédey Klaudia Zsuzsa (1812–1841).

A fiatalon balesetben elhunyt Rhédey Klaudiát saját kérésére szülőföldjén, Erdőszentgyörgyön (Erdély) temették el a református templomban.

Nos, a Rhédeyek a házhoz-palotához még csatoltak egy hosszú utcai részt, ahol az emeleten, a bálteremben 1792. dec. 17-én e felvilágosult grófi család jóvoltából megtört a jég. Mert magyar nyelvterületen először itt, utcára nyíló

padlástér helyett, színelőadásra méltó helyen, bemutatták egy helyi szerző, Kövesdi Boér Sándor *Köleséri vagy is titkos ellenkezés* című színdarabját, amely egy a 18. században élt orvostudorról szól. Ezzel megindult a hivatásos magyar színháztársulat.

A hálás utókor 1892. november 11-én a Rhédey-palotára emléktáblát helyeztet, amit Kolozsvár főépítésze, Pákey Lajos tervezett. Íme, az emléktábla szövege: „Ebben a házban kezdte meg előadásait 1792. november 11-én Az Erdélyi Magyar Nemes Színháztársulat. Nyelvünk dicsőségére és a nemzeti tiszta érzés gyarapítására.”

(Felhívjuk a kedves Olvasó figyelmét arra, hogy a november 11-ei dátum téves; a helyes időpont december 17. – A. K.)

A nemzet kultúrájáért tenni akaróknak köszönhetően közadakozásból Kolozsváron a Farkas utcában valamivel később felépült a legrégebbi magyar kőszínház magyar nyelvterületen.

Az első magyar állandó kőszínház alapkövét közadakozásból teszik le Kolozsvárt 1804-ben, de a Farkas utcai kőszínház csak 1821-ben készül el, nyitja meg kapuit.

A berendezkedő román hatalom az 1930-as évek elején – arra hivatkozva, hogy életveszélyessé vált – lebontatta a színházépületet. Helyén ma a Filharmóniai Társaság Bauhaus stílusú épülete áll. Magyar nyelvű emléktábla nem hirdeti, hogy itt állt az első magyar kőszínház.

